

ГАЛУЗЕВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ю. М. ЧАЙКА, кандидат економічних наук
(Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара)

Анотація. *Визначено тенденції, причини та наслідки галузевих трансформацій економіки України. Здійснено порівняльний аналіз галузевих змін економіки України з аналогічними трансформаціями економік розвинених країн, виявлено загальносвітові тенденції та вітчизняні особливості змін галузевої структури. З'ясовано, що в Україні відбуваються галузеві структурні зміни, притаманні розвиненим країнам, проте чинники та наслідки цих змін мають ряд відмінностей.*

Ключові слова: *галузева структура економіки, структурні трансформації, сектор послуг, промисловість, сільське господарство.*

Від ступеня розвиненості та ефективності економічної структури залежить стабільність розвитку економіки. Зміни структурних пропорцій економіки здатні забезпечити економічне зростання країни та добробут її населення. Необхідність удосконалення структури економіки України пов'язана з нестабільністю її розвитку та активізацією інтеграційних процесів.

Структурні особливості економіки України, шляхи та перспективи її подальшого розвитку досліджуються вітчизняні науковці О. Амоша, В. Геєць, Ю. Кіндзерський, Л. Федулова й ін. [1, 3, 5, 8]. Високо оцінюючи значну кількість науково обґрунтованих пропозицій щодо різних аспектів структурної перебудови економіки України, вважаємо за потрібне оцінити, наскільки зміни галузевої структури України відповідають загальносвітовим тенденціям, завданням, що стоять перед вітчизняною економікою сьогодні та сприятимуть підвищенню її конкурентоспроможності на світових ринках.

Метою статті є виявлення тенденцій галузевих трансформацій економіки України, що відбулись упродовж періоду її незалежності, визначення їх причин і оцінка наслідків для подальшого розвитку вітчизняної економіки, а також порівняльний аналіз із аналогічними трансформаціями галузевої структури розвинених країн.

Виявити особливості розвитку галузевої структури економіки України дозволяє аналіз

структури згідно із статистичними даними Світового банку, за якими види економічної діяльності об'єднані в три сектори: аграрний, індустріальний і сектор послуг. За даними 2013 р., 9,9 % ВВП економіки України створено у межах сільського господарства, 29,6 % – у промисловості та 60,5 % – у секторі послуг [2]. Трисекторна структура країн, що входять до «Великої сімки», представлена у табл. 1.

Міжнародні статистичні органи вважають, що країни, у яких понад 65 % ВВП виробляє сфера послуг, слід вважати постіндустріальними. Однак дослідження структурних особливостей менш розвинених країн показало, що значний сектор послуг не завжди свідчить про високий рівень розвитку економіки. Прикладом є економіка Панами та Йорданії, які за показником ВВП на душу населення зараховують до країн із рівнем доходу, який нижчий середнього, тоді як питома вага сектора послуг становить 78,4 та 67 % відповідно [2].

Визначаючи особливості галузевих трансформацій розвинених країн, слід зазначити, що зменшення питомої ваги валової доданої вартості їх сільського господарства та промисловості відбувалося внаслідок упровадження високопродуктивної техніки, енерго- та матеріалозберігаючих технологій, більш ефективних методів науково-господарської організації виробничої діяльності, що дозволило знизити кількість зайнятих і витрати на виробництво продукції у визначених секторах. При цьому

Таблиця 1

Структура ВВП країн «Великої сімки» за 2013 р. (складено згідно з даними [2])

Країна	Сільське господарство	Промисловість	Сектор послуг
Франція	1,9	18,7	79,4
Німеччина	0,8	30,1	69,0
Великобританія	0,7	20,5	78,9
США	1,1	19,5	79,4
Італія	2,0	24,4	73,5
Японія	1,1	25,6	73,2
Канада	1,7	28,4	69,9
Середнє значення	1,3	23,9	74,8

абсолютні показники виробництва аграрного та промислового секторів не зменшувалися, а іноді навіть і зростали. Наприклад, у країнах Європи впродовж 50–80-х рр., питома вага сільського господарства у ВВП знижувалася, попри те, що врожай із гектара пшениці зростає у два рази на заході та в тричі на сході та південному сході Європи [9, с. 161].

Поширення сектора послуг у створеній доданий вартості розвинених країн стало можливим завдяки росту доходів і життєвого рівня населення, внаслідок яких відбулися зміни у структурі витрат споживачів. Випереджаюче зростання витрат на послуги, порівняно з іншими компонентами особистого споживання, відбулося внаслідок збільшення фізичних обсягів послуг, що споживаються, так і через зростання цін, більш швидкого, ніж у інших спожитих благ. Так, активний розвиток сектора послуг США відбувався упродовж 50–90-х рр. ХХ ст. на фоні радикальних змін споживчих витрат: коли питома вага витрат на продукти харчування знизилася з 28 до 14 %, витрати на товари короткострокового користування (одяг, взуття, бензин і мастильні матеріали, алкогольно-тютюнові вироби, предмети особистої гігієни, ліки, канцелярські товари тощо) зменшились з 51 до 30 %, натомість витрати на послуги зросли у понад 20 разів [4, с. 35]. Зростання сектора послуг відбулося внаслідок активного розвитку науки, освіти, ринкової інфраструктури, які водночас сприяли росту ефективності сільського господарства та промисловості.

Отже, економіка з домінуючим сектором послуг ефективна тільки в тих випадках, коли зростання сектора послуг відбувається за раху-

нок науково-технічного прогресу, вивільнення ресурсів із перших двох секторів, підвищення ефективності сільського господарства та промисловості, збільшення соціальних витрат і рівня життя населення.

Зміни галузевої структури економіки, що здійснюються в Україні подібні до тих, що відбувалися у країнах «Великої сімки». Упродовж 1990–2013 рр. питома вага сектора послуг у ВВП вітчизняної економіки зросла на 31,2 %, сільського господарства зменшилася на 15,7 %, промисловості – на 15,5 % (рис. 1).

Зростання вітчизняного сектора послуг відбулося за рахунок розвитку таких видів економічної діяльності як транспорт, торгівля, готелі та ресторани, питома вага валової доданої вартості яких упродовж 1990–2012 рр. зросла на 16,0 %.

Активне зростання продемонстрували послуги, надані банками, сектором нерухомості, страхуванням та іншими бізнес-структурами, питома вага яких зросла з 0,1 у 1991 р. до 11,9 % у 2012 р. Проте розвиток цього сектора й досі суттєво відстає від стандартів країн «Великої сімки», питома вага яких сягає 27 %. Достатньо високі показники розвитку демонструє сектор послуг уряду, освіти, охорони здоров'я, комунального господарства, однак, у значній мірі, це пов'язано зі зростанням цін на відповідні послуги [10].

Найбільш суттєве скорочення питомої ваги вітчизняної промисловості у розмірі 8,8 % відбулося упродовж 1990–2000 рр., під час жорсткої кризи та значного падіння доходів населення. На цьому етапі відбулося скорочення питомої ваги машинобудування та металообробки на 17,1 %, легкої промисловості – на

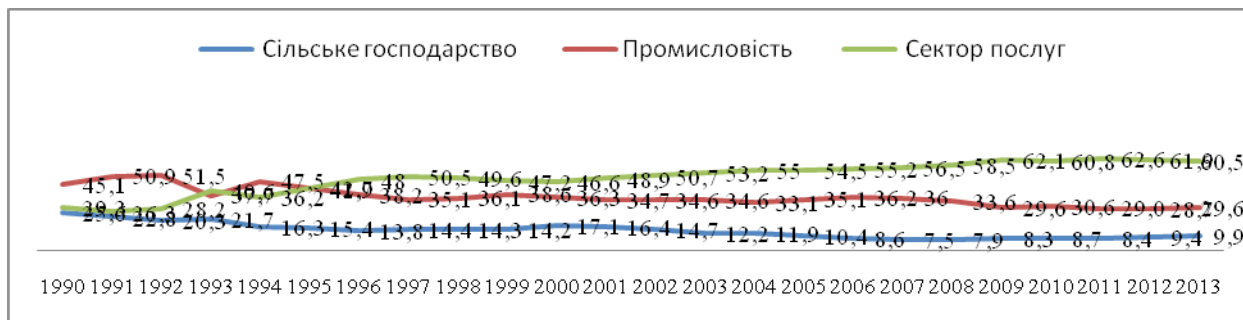

Рис. 1. Динаміка галузевої структури економіки України (1990–2013 рр.)

9,2 %, харчової та борошномельно-круп'яної – на 4,3 %, тобто зменшилася питома вага тих галузей, які працюють на кінцевого споживача та мають достатньо високий рівень наукоємності та технологічності. Натомість зросла питома вага чорної металургії на 16,4 %, електроенергетики – на 8,9 %, паливної промисловості на – 4,4 %, що пов'язано зі зростанням цін на енергоносії та підвищенням зовнішнього попиту на сировинну продукцію [10].

Упродовж 2000–2012 рр. структурні зміни у промисловості уповільнилися, найбільш активні трансформації відбулися внаслідок зростання питомої ваги виробництва та розподілу електроенергії на 10,8 %, скорочення металургійного виробництва та виробництва готових металовиробів на 7 %, що пов'язано зі змінами попиту на зовнішніх ринках і цінами на відповідну продукцію. Продовжує зростати виробництво коксу та продуктів нафтопереробки (0,8 %), яке підвищує частку свого експорту. Натомість і так невисока питома вага легкої промисловості скоротилася з 1,7 до 0,7 %, тобто понад у два рази. Зменшилася додана вартість, створена у машинобудуванні з 11,3 до 10,2 % [10].

Отже, невисокий рівень ефективності структурних зрушень вітчизняного промислового комплексу за видами науково-технічної діяльності ще більше погіршився. Вітчизняний промисловий комплекс й досі функціонує на основі застарілих технологій. За рахунок III технологічного укладу створюється 49–53 % загального промислового виробництва, IV уклад забезпечує виробництво 40 % продукції, V уклад – 6–8 %, VI уклад – 1–3 % [7, с. 20]. Невисокий рівень технологічного розвитку демонструє обробна промисловість,

де 48,65 % виробленої продукції створено на основі середньонизьких технологій, 28,87 % обробної промисловості створюється на базі низьких технологій, середньовисокі технології формують 19,83 % продукції, а високі технології – 3,66 % [6, с. 294].

Низький рівень технологічного розвитку вітчизняної промисловості супроводжується високим рівнем зношеності її основних виробничих фондів. Використання застарілого обладнання та низькотехнологічних виробництв знижує якість і конкурентоспроможність вітчизняної продукції, і як наслідок – зниження на неї внутрішнього та зовнішнього попиту. На зовнішні ринки спрямовується продукція переважно з низьким і середньонизьким рівнем технологічності, в першу чергу це продукція агропромислового комплексу, металургії та металообробки, мінеральної та хімічної продукції, питома вага яких у структурі експорту перевищила у 2013 р. 70 % [10]. Низькою є експортна спроможність високотехнологічних виробництв вітчизняної переробної промисловості. Так, частка вітчизняного експорту високотехнологічної продукції у загальному світову обсязі становить 0,05 %. Тоді як частка Японії у світовому експорті високих технологій сягає 9,77 %, Франції – 5 %, Ірландії – 2,38 %, Фінляндії – 0,88 % [7, с. 171].

Занадто високий рівень експорту та імпорту свідчать про значну залежність внутрішнього ринку від зовнішнього попиту, що створює високий рівень загрози для економічної безпеки. Порогові значення економічної безпеки за індикаторами питомої ваги експорту та імпорту у ВВП не повинні перевищувати 50 %. Натомість питома вага експорту у структурі ВВП

у 2012 р. становила 50,9 %, а імпорту – 59,3 % [10].

Отже, порівняльний аналіз трисекторних моделей структур за видами економічної діяльності вітчизняної економіки та країн «Великої сімки» показав, що в Україні відбуваються структурні зрушення, притаманні розвиненим країнам: поступово зростає питома вага сектора послуг, зменшується частка сільського господарства та промисловості.

Якість економічної структури України за видами економічної діяльності покращилася за рахунок зростання сектора послуг, поширення таких напрямів діяльності, як фінанси, кредит, страхування, активного розвитку транспорту, торгівлі, громадського харчування, поширенню комерційних послуг охорони здоров'я та освіти, тобто галузей, що сприяють задоволенню потреб населення, зростання якості його життя, розвитку ринкової інфраструктури. Поширення сектора послуг сприяє ринковим трансформаціям економіки, розвитку ринкової інфраструктури. Негативною рисою такого розвитку є те, що зростання сектора послуг частково відбувається за рахунок зростання цін на комунальні послуги, освіту, охорону здоров'я тощо.

Підвищення якості вітчизняної галузевої структури відбулося за рахунок скорочення сільського господарства та промисловості, однак відбувається воно за умов погіршення їх технологічного розвитку, про що свідчить домінуюче зростання сектора низьких і середньонизьких технологій і відволікання внутрішнього попиту на продукцію імпортного походження. На незадовільний розвиток сільського господарства та промисловості вказують галузеві пропорції зовнішньоекономічних операцій, у межах яких домінує експорт сировинної продукції та продукції, виготовленої за рахунок низьких технологій.

Ю. Н. Чайка, кандидат економічних наук (Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара). **Отраслевые трансформации экономики Украины.**

Аннотация. Определены тенденции, причины и последствия отраслевых трансформаций экономики Украины. Осуществлен сравнительный анализ отраслевых изменений экономики Украины с аналогичными изменениями экономик развитых стран, выявлены общемировые тенденции и отечественные особенности отраслевой структуры. Выявлено, что

ЛІТЕРАТУРА

1. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України / О. І. Амоша, С. С. Аптекарь, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій, Б. М. Андрушків. – Донецьк, 2011. – 846 с.
2. ВВП та його структура [Електронний ресурс] / Central intelligence agency. – Режим доступу: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2012.html>. – Назва з екрана. – (Відвідано 4 травня 2014).
3. Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артёмова. – К.: Експрес, 2011. – 696 с.
4. Лебедева Л. Ф. Структурные сдвиги в личном потреблении в России и США: особенности современного периода / Л. Ф. Лебедева // США: экономика, политика, идеология. – 1997. – № 12. – С. 34–46.
5. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації / Ю. В. Кіндзерський. – К., 2013. – 536 с.
6. Крючкова І. В. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / І. В. Крючкова. – К.: Експрес, 2007. – 520 с.
7. Одотюк І. В. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І. В. Одотюк. – К., 2009. – 304 с.
8. Федулова Л. І. Технологічна модернізація промисловості України / Л. І. Федулова. – К., 2008. – 472 с.
9. Фишер В. Европа: экономика, общество и государство / В. Фишер. – М.: [б. и.], 1999. – 297 с.
10. Основні макроекономічні показники економіки України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України: офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – (Відвідано 4 травня 2014).

в Украине осуществляются отраслевые структурные изменения, характерные развитым странам, но факторы и последствия этих изменений имеют ряд отличий.

Ключевые слова: отраслевая структура экономики, структурные трансформации, сектор услуг, промышленность, сельское хозяйство.

Yu. M. Chayka, *Cand. Econ. Sci.* (Dnepropetrovsk National University of the name Oles Honchar). **Sectoral transformation of the economy of Ukraine.**

Summary. *The progressive changes of branch structure of economy assist to the increase of efficiency of production and standard of living of population. The comparative analysis of branch changes of economy of Ukraine is Carried out with the analogical changes of economies of the developed countries, world tendencies and home features of branch structure are educed. It is educed, that branch structural changes characteristic to the developed countries come in Ukraine true, but factors and consequences of these changes have a row of differences.*

Keywords: *branch structure of economy, structural transformations, sector of services, industry, agriculture.*